

The concept of multicultural education and a multicultural education framework for teachers

Şule Çeviker Ay¹; Ümmühan G. Orhan²

¹ Düzce University, Düzce, Türkiye, ORCID: [0000-0002-9505-5105](https://orcid.org/0000-0002-9505-5105)

² Düzce University, Düzce, Türkiye, ORCID: [0000-0002-3857-0434](https://orcid.org/0000-0002-3857-0434)

ARTICLE INFO

Article Type: Review Article
Received: 02.03.2024
Accepted: 06.05.2024
Publication: 30.06.2024
Month/ year: 06/2024
Citation: Çeviker Ay, Ş., & Orhan, Ü. G. (2024). The concept of multicultural education and a multicultural education framework for teachers. *International Journal of Düzce Educational Sciences*, 2(1), 60-70.

ABSTRACT

A society is a state of unity where people do not perceive each other as threats. Instead, they have empathy, understanding, and compassion toward one another. No prejudice, anxiety, or hostility exists; individuals can connect and care for one another. The multicultural perspective prioritizes creating a healthy society by encouraging interaction and dialogue among cultures, making it a worldview that values inclusivity. The idea of "multicultural education" reflects the vision of creating a society where individuals have a sense of belonging. It is a complementary philosophy that aims to prepare young people for democratic citizenship and improve academic achievement among students from diverse cultural backgrounds. Its goal is to foster the attitudes and values essential for a democratic society, promoting understanding and reflection on freedom, equity, human dignity, and social justice in daily life. Multicultural education can be integrated as course material or incorporated into every lecture and not to impact thinking patterns, learning environments, teaching methods, and assessment. This focuses on the philosophy of education in lessons. In this study, we delve into multiculturalism by exploring culture and its historical evolution. This section reflects the meaning of multiculturalism, the accepted standards used to measure it, and its growing significance. The following text reflects the philosophy of multiculturalism concerning education. This demonstrates the purpose of multicultural education and the subjects it prioritizes. Item It emphasizes teachers' critical role and the skills they need to implement multicultural education effectively. Additionally, it provides a detailed explanation of a model for implementing multicultural education, including considerations for lesson planning and a blueprint for designing a multicultural lesson.

Keywords: Multiculturalism, multicultural education, multicultural education model, multicultural teacher.

Çokkültürlü eğitim kavramı ve öğretmenler için bir çokkültürlü eğitim çerçevesi

ÖZET

Bir arada yaşamak toplum olmak için yeterli değildir. Toplum, insanların birbirini tehdit olarak görmediği, birbirine karşı kaygı, önyargı, düşmanlık taşımadığı bilakis birbirini tanıdığı, bağlantı kurduğu, önemsendiği bir birlik hâlidir. Toplum olmayı temel hedef olarak gören çokkültürlü bakış açısı, kültürlerin iç içe ve etkileşim halinde olduğu, diyalogun herkes tarafından benimsendiği bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim alanına "Çokkültürlü eğitim" olarak yansıyan bu düşünce, bireylerin toplum olma duygusunu kazanması, tüm gençlerin demokratik vatandaşlığa hazırlanması ve farklı kültürlerden gelen öğrencilerin akademik başarısının gelişmesi için tamamlayıcı bir eğitim felsefesi olarak görülmektedir. Demokratik bir toplum için gerekli tutum ve değerlerin geliştirilmesini, özgürlük, adalet, eşitlik, hakkaniyet, insan onuru,

sosyal adalet kavramlarının anlaşılmasını ve hayata yansıtılmasını hedeflemektedir. Çokkültürlü eğitim içerik olarak sunulabileceği gibi düşünme şekline, öğrenme iklimine, öğretime ve değerlendirmeye etkisi olan bir yöntem olarak her derse ve dersin tüm süreçlerine yansıtılabilir. Bu çalışmanın amacı çokkültürlü eğitimi tanıtmak, öğretmenlerin çokkültürlü eğitimi derslerine harmanlarken takip edebilecekleri işlem basamaklarını ve yapılması gerekenleri sunmaktır. Bu çalışma ile çokkültürlü eğitimin uygulanabilmesi için bir model tanıtılmış, modelin basamakları ayrıntılı açıklanmış, dersler planlanırken göz önünde bulundurulması gerekenler sunulmuştur. Bu anlamda çokkültürlü eğitime giriş niteliğinde bir derleme çalışması olarak yapılandırılmıştır. Çalışmada kültür kavramından yola çıkarak çokkültürlülük kavramı analiz edilmiş, çokkültürlülük fikrinin tarihi gelişimine yer verilmiştir. Bu bölümde, çokkültürlülük kavramından ne anlaşıldığı, hangi standartların çokkültürlülük ölçüsü olarak kabul edildiği ve çokkültürlülük anlayışının artan önemi tartışılmıştır. Daha sonra eğitim açısından çokkültürlülük felsefesinin ne anlama geldiği, çokkültürlü eğitimin amacı, odaklandığı konular ve aşamalı gelişimi ele alınmıştır. Çokkültürlü eğitimde öğretmenin rolüne ve beklenen becerilere odaklanılmıştır. Çokkültürlü bir ders planlamak için bir model tanıtılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürlülük, çokkültürlü eğitim, çokkültürlü eğitim modeli, çokkültürlü öğretmen.

Giriş

Çokkültürlülük, küreselleşme ile ivme kazanmış olsa da her toplumda farklı şekillerde ve yoğunluklarda görülebilecek bir olgudur. Bazı ülkelerde birçok farklı etnik grup bir arada yaşamakta, farklı diller konuşulmakta, farklı kültürel özellikler bulunmaktadır. Örneğin Amerika'da dünyanın her yerinden göç eden insanlar, Hindistan'da farklı diller, dinler ve etnik gruplar, Avrupa'da dilleri ve kültürleri farklı olan ülkeler, Türkiye'de farklı etnik kökenden gelen insanlar bir arada yaşamaktadır ve bu toplumlar çokkültürlüdür. Bunların dışında her ülkede bulunan farklı diller, gelenekler, inançlar, değerler ve yaşam tarzları her toplumun bir derecede çokkültürlü yapıda olduğunu göstermektedir. Bu çokkültürlü toplumların barış içinde bir arada yaşayabilmesi için çokkültürlülük anlayışı geliştirilmiştir. Bu anlayış; etkileşim, saygı, kabul, tanıma, adalet gibi değerlerin benimsenmesini hedefleyen bir dünya görüşüdür (Şan, 2005). Etkileri eğitim alanında da yoğun bir şekilde görülmektedir (Slavin, 2013).

Türkiye çokkültürlü bir toplum yapısındadır ve son yıllardaki göç hareketlerinin bir sonucu olarak çokkültürlü eğitim alanında yapılan çalışmalar hız kazanmıştır (Orhan, Albayrakoğlu ve Vardar, 2023). Öğretmenlerin çokkültürlü eğitime yönelik algılarını ve bu konudaki farkındalıklarını tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda çokkültürlü eğitim bir gereklilik olarak algılanmakta ancak kavramın ne olduğunun ve eğitime nasıl yansıtılacağına tam olarak anlaşılamadığı tespit edilmektedir (Durmuş, Çetin ve Engin, 2024; Orhan vd., 2023). Bu çalışma ile öğretmenlere çokkültürlülüğün ve eğitimde çokkültürlülüğün ne anlama geldiğini, amaçlarını, öğretmenin çokkültürlü bir sınıf yaratmada ve ders işlemede ihtiyaç duyacağı temel çerçeveyi paylaşabilmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın öğretmenlerin çokkültürlü bir sınıf ortamı yaratmada kullanabileceği bir kılavuz olması hedeflenmektedir. Bu şekilde öğrencilerin daha adaletli bir sınıf ortamında eğitim görmeleri, olumlu akademik ve sosyal kimlik geliştirmeleri ve sosyal adalet konusunda daha aktif olmaları sağlanabilir.

Bu hedefe ulaşabilmek amacıyla derleme niteliğindeki bu planlanırken çokkültürlülük, eğitimde çokkültürlülük, çokkültürlü sınıf ortamı, çokkültürlü ders tasarımı, çokkültürlü sınıfta öğretmen ve çokkültürlülüğün amaçları konularında Türkçe ve İngilizce literatür ve yapılmış çokkültürlü eğitim çalışmaları incelenmiştir. Öğretmenlere kılavuzlamak üzere ilgili başlıklar altında içerik oluşturulmuştur.

Çokkültürlülük Teriminin Kavramsal Analizi

İnsan yaşamının davranış kalıplarını, inanç ve görüşleri, birlikte yaşamın düzenini oluşturan yapı kültürdür. Kültür, insanların birbirleriyle etkileşimlerinin örgütlenmiş ve biriktirilmiş ürünlerinden oluşur. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için etkili kazanılmış davranışlar, aletler bulmuş, bunları ortaklaşa kullanmış ve nesilden nesile aktarmışlardır. Her ne kadar bu süreç çok sancılı gerçekleşse de kültürel değerler daha iyisi bulunduğu yenileriyle değiştirilmiş ve günden güne zenginleşmişlerdir. Bu değişimi sağlayan insanın değişme ve gelişme dürtüsüdür (Ertürk, 2013). İnsanın doğası, kültür tarafından yapılandırılmaya ve kendi düşünceleriyle değişim yaratmaya açıktır. İnsanlar kültürün biçimlendirdiği bir dünyada yaşar, hayata onun penceresinden bakar, hayatlarını ve toplumsal ilişkilerini ona göre düzenlerler. Ancak onu eleştirmeden uygulamak, kültürel kimliğine değer vermek ya da onu eleştirel olarak tekrar gözden geçirmek, değiştirmek ve bilinçli bir kültür oluşturmak yine kişiye özeldir. Her insanın kültüre kattığı anlam ve kültürü oluşturma biçimi farklı olduğu için insanlar ve kültürler de farklılaşırlar. Bu değişimin yapısı, düzeyi, ne yönde olacağı ve ne kadar sürede gerçekleşeceği tam olarak ölçülemese de değişim kaçınılmazdır (Parekh, 2002).

Kültür dil yapısında, şakalarda, atasözlerinde, vücut dilinde, selamlaşmada kendini gösterir. Sanat, müzik, edebiyat, din, ahlak anlayışı, örnek aldıkları şahsiyetler, doğru veya iyi yaşam anlayışı, yemek yeme alışkanlıkları, arkadaş ve akraba ilişkileri, yabancılara bakış tarzı gibi bütün alışkanlıklar birer kültür

göstergesidir (Parekh, 2002). Kültür daha kapsamlı olarak, bir toplumu karakterize eden, maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütündür. Bilim, edebiyat, yaşam biçimi, hak, hukuk, değer yargıları, gelenekler ve inançları kapsayan bir olgudur (UNESCO, 1982).

Her kültür belirli yönleriyle diğer kültürlerden farklıdır. Hiçbir kültür değersiz ya da mükemmel değildir ancak her kültür saygıyı hak etmektedir. Kültürler az veya çok diğer kültürlerden izler taşır, birbirinden etkilenir, birbirini geliştirir. Kültürler tıpkı tuzunu Himalayalardan, domatesini İspanya'dan, biberini Meksika'dan, tahılını Kanada'dan, pirincini Japonya'dan, baharatını Hindistan'dan aldığımız yemeği kendi suyumuzla, kendi oranımızda, kendi mutfağımızda pişirmemiz gibi oluşurlar.

Farklı kültürleri tanımak insanları, dolayısıyla kültürleri zenginleştirir, toplumdaki önyargıları azaltır, kişilerin ve toplumların ufkunu genişletir. Kişi farklı bir toplumda etkileşime girdiğinde hem kendini karşılarındaki insana tanıtmış olur hem de onu tanımaya bir adım atmış olur. Ondan bir şey öğrenmeye, özeleştirme yapmaya ve kendine karşı dürüst ve açık olmaya hazır hale gelir. Çokkültürlü bakış açısı diye adlandırılan terim aslında tam olarak budur. Kültürlerin iç içe ve etkileşim halinde olduğu, diyalogun herkes tarafından benimsendiği bir dünya görüşü. Bu düşünme tarzı hiçbir düşünme ve yaşam biçiminin mükemmel olmadığını, insan varoluşunun tüm zenginliği kapsamamasının mümkün olmadığını görmeyi sağlar. İnsanları tek bir kültürün homojen üyeleri haline getirmeye çalışmanın ve tek bir kimliği kabul ettirmenin yanlışlığını gözler önüne serer (Parekh, 2002). Kültür çeşitliliğinin değerini vurgular (Slavin, 2013).

Çokkültürlülük, farklılıkları çok geniş bir perspektifle ele alan, her kültürün değerli olduğunu, her kültürün kendi doğruları ile değerlendirilebileceğini savunan, toplumsal yapıya vurgu yapan bir yaşam felsefesidir (Ardılı, 2017; Polat ve Kılıç, 2013). Çokkültürlülük, demokratik vatandaşlığın bir sonucu, liberalizmin bir adım ilerisidir. Liberalizm insanın itibarı, özerkliği, özgürlüğü, eleştirel düşüncesi ve eşitliği gibi değerleri vurgular (Yanık, 2011). Ancak kültürel olan (insani dayanışma, eşit yaşam şansı, tevazu, mutluluk, başarıya karşı şüphe, gelenek, kültür, köken, aidiyet gibi) değerleri açıklamada eksik kalır (Barın, 2016; Kymlicka, 2015). Çokkültürlülük liberal olarak görülmeyen değerleri, kültürleri bastırmaz, onlara ayrıcalık da tanımaz. Bireylere, temel haklarına, özgürlüklerine ve diyalog kültürü içinde ahlaki, politik, dini değerlere önem verir. İnsanları standartlaştırmaya, asimile etmeye karşı çıkar, kültürel farklılıkları açıkça tanımaya ve bunlara saygı duymaya yönelik yollar geliştirir. Müşterek iyiliği ve etkileşimli diyalogu önceler, fikir birliğine ulaşmak için müzakere temelli demokrasi anlayışını benimser, temel haklara, adaletin sağlanmasına hassasiyet gösterir. Çokkültürlülük birbirlerinin görüşlerini ve değerlerini kabul edilemez bulsalar bile bir topluluğun ortak iyiliği ve birbirlerine olan sevgi sayesinde birlik olmayı başarmak anlamına gelir (Doytcheva, 2013; Parekh, 2002).

Çokkültürlülük Fikrinin Gelişimi

Çokkültürlülüğün kavram olarak ortaya çıkışı sömürgecilik dönemiyle başlamaktadır. Ayrıca sosyal yapıların değişmesi, endüstri ve ticaretle ekonomik ilişkilerin artması ve bunlara bağlı olarak nüfus hareketlerinin ve kültürler arası etkileşimin artması çokkültürlülüğün oluşmasının zeminini hazırlamıştır (Özensel, 2013). Milliyetçilik akımıyla oluşan ulus devletler birlik ve istikrar sağlamak adına farklılıkları göz ardı etmişler ve tek tip bir ulus inşa etmeye çalışmışlardır. Bu durum toplulukların çoğunluk içinde erimelerine ve homojenleşmelerine yol açmıştır. Eşitlik aynışmayı doğurmuştur (Aydın, 2013; Baş & Yıldırım, 2021; Parekh, 2002). Ulus devletlerin sunduğu tek tipleşmiş vatandaşlık anlayışının kültürel çeşitliliklere kapalı olması çokkültürlülüğün önemli bir tartışma alanı haline getirmiştir (Özensel, 2013).

Çokkültürlülüğün kavram olarak kullanılması ve bugünkü anlamına kavuşması 1960'larda gerçekleşmiştir. İsviçre ve Kanada'dan İngilizce konuşulan ülkelere yayılmış ve tartışılmaya başlanmıştır (Özensel, 2013). Amerika'daki asimile olmayı reddeden siyahların mücadelesi, onlara destek olan Meksikalı Amerikalılar, Porto Rikolular, yerliler ve Avrupalı olmayan göçmenlerin direnmesiyle çokkültürlülük politik anlamda kabul edilmeye başlamıştır. Kanada ülkesinde bulunan yerli halklar, İngilizler ve Fransızlarla konfederasyon anlaşması imzalayarak tüm halkları siyasi yapısına dâhil etmiş ve kendilerini çokkültürlü ilan etmişlerdir. Avustralya ve Yeni Zelanda ise bünyesinde bulundurduğu yerli halkları bir çatı altında toplayarak çokuluslu hale gelmiştir. İsviçre ve Belçika ise iki ya da daha fazla Avrupalı kültürü birleştirerek konfederasyon kurmuş ve çokuluslu bir yapıya bürünmüştür (Kymlicka, 2015).

Sanayi devrimi sonrası Avustralya, Kanada, ABD ve Almanya gibi gelişmiş ülkelere çok sayıda insan göç etmiştir. Göç konularında öncelikle göçmenler ile ilgili ekonomi eksenli tartışmalar yer alırken, daha sonraları göç eden toplulukların uyum sağlaması, kimliklerinin tanınma talepleri ön plana çıkmaya başlamış, kamu gündeminde sıkça tartışılan bir konu haline gelmiştir (Akıncı Çötök, 2010). Nedenleri farklı olsa da birçok ülkede çokkültürlülük olgusu gelişmeye başlamıştır.

Çokkültürlülük tarihte ve günümüzde çok farklı şekillerde yorumlanıp uygulanmaktadır (Sağır, 2005). Nasıl anlaşılıp uygulanacağı konusunda görüş birliğine varılmamış olsa da genel itibariyle; eşitlik, adalet ve karşılıklı tanıma, saygı, kültürlerarası diyalog ve kültür etkileşimine dayalı toplumsal dayanışmayı teşvik eden, birlikte yaşamayı öğrenmeyi amaçlayan ahlaki bir proje olarak yorumlanabilir (Kivisto, 2012). Siyasi bir anlayış olarak devletlerin temel karakteristiklerinden biri olması gerektiğine ilişkin Parekh (2002) önemli bazı argümanlar sunmaktadır:

- Çok kültürün bir arada yaşaması, toplumların baskın kültür içinde kendilerine tanınan haklarla yetindikleri homojen toplum olarak görülmüştür. Bu toplumlarda azınlıklar kabul edilmiş ancak toplumu şekillendiren özne olmaktan uzak tutulmuştur.
- Kendini üstün görme büyük bir şiddete yol açmış ve ahlaki değerler alt üst olmuştur.
- Kültürel değerlerin önemi fark edilmiş, özsaygının toplumsal saygı anlayışıyla geliştiği anlaşılmıştır.
- Küreselleşme toplumları ekonomik, kültürel ve fikirselsel olarak etkilemektedir ve hiçbir toplum yalıtılmış olarak kalamamaktadır.
- Homojenleştiren ulus devletler, bünyesindeki kültürleri tanıyıp onların geleneklerini yaşamasına izin vermiştir, ancak günümüzde bireylerin tanınması ve herkese eşit bir hukuk sistemi tasarlanması hedeflenmiştir.

Çokkültürlülüğü başarılı bir şekilde uygulayan ülkelerde azınlıkların bir güvenlik tehdidi olarak görülmediği, toplumda yaşayan her grubun insan haklarına saygılı olduğu, ani ve çok sayıda göçmenin bir anda ülkeye girmediği, göçmen gruplarının çeşitli olduğu ve göç ettikleri toplum için ellerinden geleni yapmak için iyi niyetli bir çaba içinde oldukları görülmüştür (Kymlicka ve Öztürk, 2013).

Ülkelerin çokkültürlülüğü ne düzeyde benimsendiğinin standart bir formatta ölçülmesi için bazı kriterler belirlenerek sekiz maddeden oluşan çokkültürlülük politikası endeksi geliştirilmiştir ve bu endeks belirli aralıklarla uygulanarak ülkelerin çokkültürlülük konusundaki gelişimleri takip edilmiştir (The Multiculturalism Policy Index [MCP], 2023). Proje kapsamında yürütülen bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında ülkelerin çokkültürlülük politikalarının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Endeksin ölçtüğü maddelerde; çokkültürlülüğün politika olarak onaylanması, öğretim programlarında benimsenmesi, medyada etnik temsilin sağlanması, kıyafet yönetmeliğinin kültürlere uygun düzenlenmesi, çifte vatandaşlığa izin verilmesi, etnik grup organizasyonlarının desteklenmesi, iki dilde eğitim desteği sağlanması ve dezavantajlı gruplara pozitif ayrımcılık yapılması kriterleri bulunmaktadır (Banting & Kymlicka, 2013). Alınan bu kararların toplum tarafından da benimsenmesi için eğitime yansımaya özellikle özen gösterilmiş, akademik çalışmalar yürütülmüş, öğretmen eğitimlerinde, öğretim programlarında çokkültürlülüğe yer verilmiştir (Banks, 1993; Banks&Banks, 2019; Hramiak, 2014; Sleeter& Grant, 1987).

Türkiye’de politik olarak çokkültürlülük benimsenmemiştir. Ancak toplumun çokkültürlü olması, bünyesinde birçok etnik, dini, mezhep vb farklılığı barındırması Türkiye’de bu konunun gündemde olmasını sağlamıştır. Bunun bir yansıması olarak Türkiye’de çokkültürlülük konusunda; çokkültürlü eğitim (Kanatlı Öztürk, 2018), çokkültürlü öğretim programı (Başbay& Bektaş, 2010; Demir, 2015), çokkültürlü toplum (AbbkarTirab, 2016; Ağbaba, 2020; Arıkan, 2008; Höke, 2020; Özgan, 2018), çokkültürlü okul (İdil Ekşi, 2020), çokkültürlü öğretmen (Babayiğit, 2022; Polat, 2013; Polat & Kılıç, 2013) gibi konuların akademik olarak çalışıldığı görülmektedir. 2017 Öğretmen standartlarında etkinlikleri bireysel farklılıklara ve sosyokültürel özelliklere uygun olarak hazırlama, ayrımcılığa karşı olma, uzlaştırıcı olma, demokratik tutuma sahip olma, heterojen sınıflarda ders verebilme gibi kriterler ön plana çıkmıştır (MEB, 2017).

Çokkültürlü Eğitim

Çokkültürlülük eğitim sistemlerine yansıtılırken farklı şekillerde anlaşılabilir uygulanmıştır. Nohl (2014), bu yaklaşımları şu şekilde sınıflandırmıştır:

Asimilasyon eğitimi (noksanlık): Asimilasyon eğitiminde, etnik azınlıktan gelen öğrencilerin çoğunluğun kültürel standartlarına uyum sağlaması amaçlanmaktadır. Bu eğitimi benimseyen ülkelerde azınlıklar yabancı olarak nitelendirilmekte, yeterli olgunluğa erişememiş, noksan kalmış kişiler olarak görülmektedirler. Bu noksanlık sadece dil konusunda değil, sosyal ve kültürel konularda da geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle eğitimin başlıca hedefi, eksikliklerin telafi edilmesi ve kişilerin toplumun kültürel standartlarına uyması olarak görülmektedir. Bu bakış açısı farklı kültürlerin erimesine, yok olmasına neden olmaktadır.

Klasik çokkültürlülük eğitimi (farklılık): Azınlıkların kültürünü eksiklik olarak görmeyip çoğunluğun kültürüyle farkları çerçevesinde yorumlanır ve kişiler bu kültürel çeşitlilikte, birlikte yaşamaya uygun hale

getirilir. Buradaki eğitimin hedefinde toplumdaki herkes bulunmaktadır. Bu bakış açısında baskın kültür çerçevesinde azınlık kültürü yorumlanmaktadır.

Ayrımcılık karşıtı pedagoji (ayrımcılık): Her türlü ayrımcılığa karşı bir duruş sergilenir. Bu bakış açısı; farklılığın sadece hor görülmemesini içerir, çokkültürlülüğün dar anlamda yorumlanmasını sağlar.

Kolektif aidiyetler pedagojisi: Kültürel heterojenlikten hareket ederek kültürü sadece etnik olarak değil çok boyutlu olarak ele alır. Sadece göç tarafından belirlenen değil, etnik, kültürel farklılık, toplumsal cinsiyet, toplumsal statü gibi nedenlerin modern toplumu heterojen bir yapıya büründürdüğü kabul edilir. Bu karmaşık ilişkilerin farkında bir eğitim öncelenir.

Bu pedagojiler çokkültürlü eğitim felsefesinin düşünce gelişimi olarak yorumlanabilir. Almanya'da çokkültürlü eğitim anlayışının gelişimini ele alan Nieke (2021), benzer aşamalardan oluşan tarihi bir sınıflama yapmıştır. Almanya'ya misafir işçilerin kabul edilmesiyle başlayan çokkültürlüleşme süreci 1960'lı yıllarda başlamış ve 1980'lere kadar sürmüştür. Birinci dönem olarak kabul edilen bu aşamada daha çok geçici bir durum için çözüm sunmaya çalışılmıştır. Almanya'ya kabul edilen misafir işçilerin aileleri için anadil eğitimi verilmiştir. Ancak sürekli kalacakları planlanmadığı için Almanca öğrenmeleri hedeflenmemiştir. İkinci dönemde (1980-1996) artık misafir işçilerin gidemeyecekleri anlaşılmış ve çokkültürlü toplum yapısı kabul edilmiştir. 1996'dan sonraki üçüncü dönemde kültürlerarası eğitim, genel eğitim kapsamına dâhil edilmiştir. 2001'de yaşanan 11 Eylül saldırıları bu gelişimi sekteye uğratmıştır. Dördüncü adım olarak görülen bu dönemde; farklı din ve kültürel yapıların kontrolü sağlanmaya çalışılmış ve yeni asimilasyoncu bir bakış hâkim olmuştur. 2017'den sonraki son aşamada ise sadece uyruk olarak değil her türlü farklılığa, çeşitliliğe duyarlı bir eğitim anlayışı hâkim olmuştur.

Bugünkü anlamda çokkültürlülük kolektif aidiyeti, toplum olmayı öncelemekte, bir arada yaşamının toplum olmak için yeterli olmadığını savunmaktadır. Toplum, insanların birbirini tehdit olarak görmediği, birbirine karşı kaygı, önyargı, düşmanlık taşımadığı bilakis birbirini tanıdığı, ilişki kurduğu, önemseydiği bir birlik halidir. Çokkültürlü eğitim, bireylerin toplum olma duygusu kazanması, tüm gençlerin demokratik vatandaşlığa hazırlanması ve farklı kültürlerden gelen öğrencilerin akademik başarısının gelişmesi için tamamlayıcı bir eğitim felsefesidir (Gay, 2018).

Çokkültürlü eğitim, demokratik bir toplum için gerekli tutum ve değerlerin geliştirilmesini önemseyen, özgürlük, adalet, eşitlik, hakkaniyet ve insan onurunu koruyan, sosyal adaleti teşvik eden ve ayrımcılığı engelleyen felsefi bir kavramdır. Demokratik bir toplum için gerekli olan tutum ve değerlerin kazanılmasını amaçlar. Farklılıklara değer verir, çoğulculuğu onaylar ve ayrımcılığa karşı çıkar (Ulusal Çok Kültürlü Eğitim Derneği- The National Association for Multicultural Education [NAME], 2023).

Çokkültürlü eğitim, bütün bireylerin değerli olduğuna, farklılıkların zenginlik olduğuna inanan, bütün kültürleri eşit mesafede duran, özgür düşünen, sorgulayan, kendi kültürünü tanıyan ve aynı zamanda özeleştirir yapabilen bireyleri yetiştirmeye inanan bir eğitim felsefesidir. Etnik ve kültürel farklılıklara saygı duymayı, öğrencileri başarıya götürmek için eşit akademik olanaklar sunmayı amaçlar (NAME, 2023). Aynı zamanda, eğitim programları, öğretim materyalleri ve örgütsel yapıyı da içine alan, eğitim-öğretimin tüm öğelerinin ve eğitim politikalarını çoğulculuk esasına dayalı şekilde düzenlemeyi esas alan kendine özgü değerleri ve kuralları olan bir eğitim politikasıdır (Polat & Kılıç, 2013).

Çokkültürlü eğitimin odaklandığı noktalar şu şekilde özetlenebilir:

- Her öğrencinin en yüksek akademik başarıyı elde etmesi,
- Tüm öğrencilere eşit bir eğitim fırsatı sunulması,
- Öğrencilerin olumlu benlik geliştirmesinin sağlanması,
- Farklı grupların tarihleri, kültürleri ve topluma yaptıkları katkıların bilinmesi,
- Öğrencilerin toplumun bir parçası ve tamamlayıcısı olduklarını hissetmeleri,
- Sosyal adaletin, demokratik ilkelerin ve ayrımcılık karşıtı duruşun kazandırılması,
- Ayrımcılık konularının açıkça tartışılması (ırkçılık, cinsiyetçilik, sınıfçılık, dilcilik, dini hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı vs gibi),
- Öğrencilerin sosyal adalet adına toplumu eleştirmesinin desteklenmesi,

- Öğrenci deneyimlerinin öğrenme sürecinin merkezinde olması (bilgiyi yapılandırırken öğrencilerin zihinlerindeki algıları kullanmak),
- Birden çok düşünme biçimine hitap eden pedagojik yaklaşım kullanılması.

Çokkültürlü eğitimin temel taşlarını oluşturan bu noktalar, çokkültürlü öğretimin amaçlarının, öğretmenden beklentilerin ve öğretim modellerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Çokkültürlü Eğitimin Amaçları

Çokkültürlü eğitimin amaçlarını Bennett (1986) kültürel bilincin güçlendirilmesi, kültürlerarası etkileşimin artırılması, farklı tarihsel bakış açıları kazandırılması, her türlü önyargı ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi, küresel değerler hakkında farkındalık kazandırılması, sosyal eylem becerilerinin geliştirilmesi şeklinde ifade etmektedir. Bu amaçlara ulaşmak için çokkültürlülüğün her boyutu dikkate alınmalıdır. Banks (2004), çokkültürlü eğitimin beş önemli boyutu olduğunu savunmaktadır. Bunlar; çokkültürlülüğü anlatan içerik oluşturulması, ders içeriklerinin çokkültürlülüğe entegre edilmesi, önyargının azaltılması, eşitlik pedagojisinin geliştirilmesi ve öğrencileri güçlendiren bir okul kültürünün oluşturulmasıdır. Çokkültürlü eğitimde öğretmenlerin öğrenciler hakkındaki inançları, öğretim programlarının içeriği ve kullanılan materyaller, öğretim yaklaşımları, eğitim ortamlarını ve öğretmen eğitimi çok önemlidir; günümüzde toplumlar ırk, sınıf, cinsiyet veya kültürlerin de üzerinde farklılaşmakta, daha zengin ve daha karmaşık bir hale gelmektedir (Ladson-Billings, 2004).

Polat & Kılıç (2013), çokkültürlü eğitimin amacının; akademik başarının artmasını sağlamak, önyargılara karşı eleştirel düşünebilmeyi sağlamak, bireyleri kendine güvenen bir kimlik ile yapılandırmak, farklı gruplar arasında iletişimi geliştirmek, farklı görülen bireylerle rahat, empatik bir etkileşim kurmalarını sağlamak, bireylerin kendi değer ve tutumlarını açıklamasına fırsat tanımak, kültürel okuryazarlık becerisini geliştirmek, uyum içinde yaşamayı öğretmek, ayrımcılık yaşandığında mücadele etmelerini sağlamak olduğunu savunmuştur. Böylece bireyin hoşgörü sahibi olması, “farklı” olarak görülen kişiye karşı tanıma, anlama ve ona karşı saygılı olma gibi tutum ve davranışlar kazanması sağlanmış olacaktır (Polat & Kılıç, 2013).

Nieke (2021), kültürlerarası eğitimin hedeflerini ve kültürlerarası eğitim için gerekli olan becerileri şu şekilde sıralamaktadır: kendi etnik kökenini tanıma, farklı gördüğün kişilerle etkileşimde bulunma, hoşgörülü olma, farklı etnik özellik ve davranışları kabullenme, ırkçılığı ele alma, benzerlikleri vurgulama, dayanışma kültürü oluşturma, mantık çerçevesinde çatışmalı konuları tartışma, kültürel zenginleşmeyi fark etme ve “biz” duygusunu vurgulama. Nieke (2021) bu hedef listeyi oluştururken bazı önemli tespitlerini temel almıştır. Bunlar: bireyin gelişimi etnik kimliğinden ayrı düşünülemez, etkileşim ve olumlu paylaşımların önemi, birliktelik için hoşgörünün temel bir ihtiyaç olması, ırkçılık/ayrımcılık konularının ele alınıp konuşulması gerektiği, farklılıklara odaklananların benzerlikleri gözden kaçırabileceği, çatışmaların ortak söylem aracına dönüşebileceği, “biz, onlar” ayrımı ifadelerinin sınırlar oluşturacağı şeklindedir.

Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen

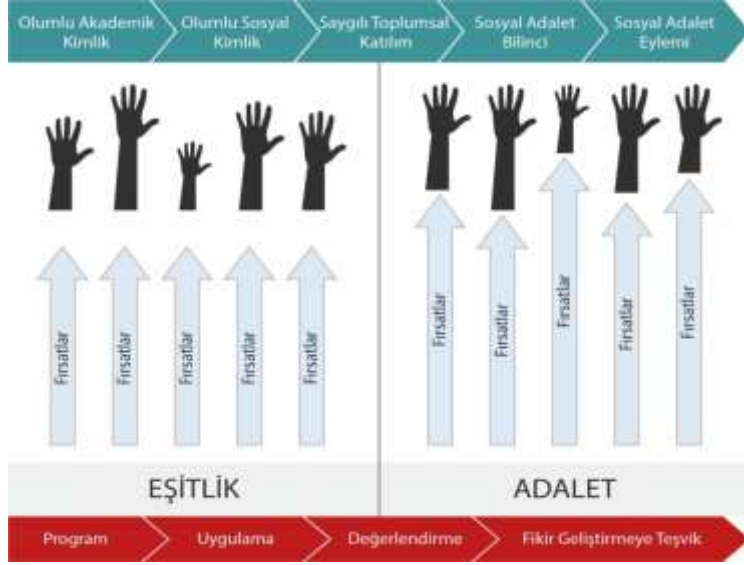
Çokkültürlü eğitimin hayata geçirilmesinde en büyük sorumluluk öğretmenlerin üzerindedir. Öğretmenlerin öncelikle çokkültürlü eğitimin gerekliliği konusunda ikna olmaları, öğrencilere sağladığı akademik beceri gelişimi, birlikte toplum olma gibi önemli kazanımlarının farkında olmaları gerekmektedir. Bunun ardından ise çokkültürlülüğün nasıl uygulanabileceği konusunda bilgi ve tecrübeye ihtiyaçları olacaktır (Gay, 2018). Çokkültürlü eğitimin içerik olarak sunulabileceği gibi düşünme şekline, öğrenme iklimine, öğretime ve değerlendirmeye etkisi olan bir yöntem olduğunu bilmesi gerekir (Banks, 2004). Kısacası çokkültürlü eğitim her ders ve dersin tüm süreçleri için tamamlayıcı bir unsur olmalıdır. Banks (2004), benzer bir şekilde çokkültürlü eğitimi nitelikli eğitimin gerekli bir bileşeni olarak görmektedir. Bu yüzden öğretmen adaylarının kültüre duyarlı olarak yetiştirilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin farklı kültürlerden öğrencilerle çalışma deneyimleri yaşamaları, öğretimlerinde eğitimsel zenginlik ve çeşitlilik sunmaları, öğrencilerin bilgileri nasıl yapılandığına anlayarak onlara destek olmaları, yaşamları hakkında bilgi sahibi olarak öğretimi onların yaşam şartlarına uygun tasarımları beklenmektedir (Gay&Howard, 2000; Kennedy, 1997).

Rus toplumunu oluşturan çeşitli etnik gruplara odaklanarak ve iyi yapılandırılmış çok kültürlü bir sınıfın ırksal, etnik, dini, sınıfsal ve toplumsal cinsiyet önyargılarını azaltmanın anahtarı olduğunu iddia eden ve ABD eğitim sistemiyle karşılaştırmalar yaparak çok kültürlü eğitimi teşvik eden Sinagatullin (2003), öğretmenlerin çokkültürlük yeterliklerini tutum, bilgi ve beceri olarak üç boyut üzerinden ele almaktadır. *Tutum* boyutu ile farklılıklara karşı olumlu olmak, çokkültürlü ve küresel bakış açısını genişletmeye çalışmak, *bilgi* boyutu ile etnik, ulusal ve küresel değerler hakkında bilgi sahibi olmak, farklılıkları görünür kılmak, öğrencilerin sosyal, dini, akademik, psikolojik arka planları, gelenekleri hakkında bilgi sahibi olmak anlaşılmaktadır. *Beceri* boyutunda ise öğrencilerin farklı kültürleri kabullenmelerini, fiziksel, bilişsel ya da ruhsal engeli olanlara karşı

empatik ve sevecen tutum geliştirmelerini, ulusal ve küresel değerlere yönelik olumlu tutumu kazanmalarını sağlamak, çokkültürlü program geliştirmek, öğrenende bilginin yapılandırılmasını sağlamak ve öğrencinin sosyalleşmesini sağlamak beklenmektedir.

Çokkültürlü Eğitim Felsefesiyle Ders Hazırlığı

Çokkültürlü eğitim hem tutum değiştirme hem de bazı ön hazırlık şartları gerektiren bir eğitim anlayışıdır. Sınıf ortamında saygı duyulan bir toplumsal katılımın oluşturulması, sosyal adalet bilincinin inşa edilmesi ve sosyal adaleti sağlayacak eylemlerin gerçekteştirilmesi çokkültürlü eğitimin hedefleri arasındadır. Çokkültürlü eğitimin hangi ilkeler üzerine kurulması gerektiği konusunda çalışan "Ulusal Çokkültürlü Eğitim Derneği, (The National Association for Multicultural Education [NAME])" bir model önerisinde bulunmuştur (NAME, 2023). Őekil 1'de sunulan model, öğrencileri tanıyarak onlara adaletli fırsatlar sunmayı ve onların olumlu akademik ve sosyal kimlik geliştirmelerinin desteklenmesini amaçlamaktadır. Ayrıca öğrencilerin sosyal adalet bilincinin geliştirilmesi ve gerektiğinde adaleti sağlamak için eyleme geçmeleri beklenmektedir.

Őekil 1. Çokkültürlü Eğitim Modeli (The National Association for Multicultural Education [NAME, 2023])

Modelin başlangıç noktasını öğretmenin tutum değişikliği oluşturmaktadır. Öğretmen öncelikle farklılıklara karşı olan tutumunu test etmelidir. Bunun için çokkültürlülüğe karşı tutum, algı ölçen birçok test ve ölçek bulunmaktadır (Akçaoğlu & Arsal, 2018; Ayaz, 2016; Başbay& Kağnıcı, 2011, Toraman vd., 2015; Yazıcı vd., 2009). Bu testlerin biri ya da bir kaçı seçilerek tutum değerlendirmesi yapılabilir. Ayrıca öğretmenler kendi tutumlarını belirlemek kendi düşüncelerini test edebilirler. Örneğin; sınıfın akışını bozan öğrenciler hakkında olumsuz duygular barındırıp barındırmadığını, zihninde ideal bir öğrenci algısı bulunup bulunmadığını, her öğrencinin başarı sağlayacağına inanıp inanmadığını kendilerine sorabilirler. Öğretmenin bu sorulardan bir veya birkaçına "evet" cevabı vermesi çokkültürlü eğitime yönelik tutum değiştirmeye ihtiyaçı olduğunu göstermektedir. Bu durumda öğretmene Őekil 1'de görölen aşamaları takip etmesi önerilmektedir. Bu aşamalar ve ilkeler aşağıda açıklanmaktadır:

Tutum: Tutum değiştirmede her insanın bir tohum olduğuna, içinde hazineler barındırdığına, sürprizlerle ve zenginliklerle dolu olduğuna, kapasitesinin tahmin edilemediğine inanmak gerekir. Tohumu doğru toprağa ekmek için her öğrenciyi tanımak, ihtiyaçlarını belirlemek önemlidir. Böylece her tohumun hangi toprağa, hangi iklime, hangi gübreye ve ne sıklıkta sulanmaya ihtiyaçı olduğu tespit edilmiş olur. Eğer bu adım atlanırsa, her tohum aynı toprağa ekilirse ve bakımı aynı şekilde yapılırsa tohumlardan sadece bazıları büyüyebilir.

Olumlu akademik kimlik: Öğrenciyi tanıırken onların büyüdüklerinde ne kadar güzel bir ağaç olacağı hayal edilmeli ve bu hayal öğrencilerle paylaşılmalıdır. Öğretmenin öğrenciden beklentisinin olması, onun için büyük hayaller barındırması öğrencinin de kendisine inanmasını sağlayacaktır. Daha sonra öğrencinin hayal edilen hedefe ulaşması için akademik hedeflerin belirlenmesi, başarisının fark edilmesi ve takdir edilmesi gerekir.

Olumlu sosyal kimlik: Öğrencinin olumlu sosyal kimlik geliştirebilmesi için sevgi ve saygı görmesi gerekir. Böylece kıymet vermesi, saygı duymayı ve sevmeyi öğrenebilirler.

Saygılı toplumsal katılım: Saygı duyulan bir ortam oluşabilmesi için öğretmen sorduğu sorularda her öğrencinin bir cevabı olduğuna ve her cevabın kıymetli olduğuna inanması ve bunu öğrencilere yansıtması gerekir. Böylece kimse cevap verirken “gülecekler” diye korkmaz, fikirlerinin değerli görüldüğüne inanarak kendisini rahatça ifade edebilir. Öğretmen aynı zamanda öğrencilerin farklılıklarını ifade edebilecekleri ortam hazırlamalı, onların farklılıklarını içeren örnekler sunmaktan kaçınmamalıdır.

Sosyal adalet bilinci: Ders aşamaları planlanırken bütün öğrencileri kapsamına özen gösterilmelidir. Bunun için öğretmenler Tablo 1’de sunulduğu gibi dersin her aşamasında öğrenci katılımını sağlayabilirler (NAME, 2023):

Tablo 1. Ders Hazırlığı Öncesi Düşünülebilecek Sorular (NAME, 2023)

Planlama	Öğrenme-Öğretme Süreci	Değerlendirme	Akademik beklenti taşıma
Kullanacağım metinleri/ders seçerken nelere dikkat ettim?	Tüm öğrencilerim için işbirlikçi bir ortamını oluşturabilirim?	Herkesi kapsayan bir değerlendirme için hangi araçları kullanmalıyım?	Yüksek beklentileri nasıl ilettebilirim? Farklı öğrencilerime nasıl ulaştırabilirim?
Öğretim kazanımları öğrencilerim için uygun hangileri için değil?	Tüm öğrencilerimin başarılı olabilmesi için öğretimi nasıl farklılaştırabilirim?	Bir öğrenciyi ne sıklıkla değerlendirmeliyim? Bazı öğrencileri diğerlerinden daha fazla değerlendirmeli miyim?	Yüksek standartlara ulaşmaları için nasıl fırsat sunabilirim? Önyargım, öğrencilerimin akademik kimliklerinin açığa çıkmasını engelliyor mu?
Öğrencilerimin ilgisine ve seviyesine uygun metin/problem hazırladım mı?	Kullandığım yöntem ve teknikler hangi öğrencilere uygun hangilerine değil?	Değerlendirme yöntemlerim her öğrencime uygun mu?	Hangi öğrencilerimden akademik beklentilerim var?
Seçtiğim metinler/problemler sınıftaki öğrencilere hitap ediyor mu?	Tüm öğrencilerimin ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığım stratejileri farklılaştırabilirim?	Öğrencilerimin nasıl değerlendirme yöntemlerimle ölçemediğim zenginlikleri var mı?	Hangi öğrencilerimden akademik beklentilerim var?
Tamamlayıcı materyale ihtiyacım var mı?	Sıkılan öğrencim var mı? Nedeni ne olabilir?	Merkezi değerlendirilmelerimde nasıl bir rol oynuyor?	Akademik mücadele için hangi sınavlar teşvik etmek için hangi olanaklara sahibim?
Sınıfta yönelteceğim sorular öğrencilerimin hepsinin gelişimini destekliyor mu?			

Sosyal adalet eylemi: Sosyal adalet öğrencilerin adaletsiz durumları ortadan kaldırmak için eyleme geçmesini sağlamaktır. Örneğin; sınıfta veya okulda eğitim dilini bilmeyen, derslerde zorlanan öğrenciler varsa onların durumlarının tartışılması ve şartlarını adil bir duruma getirmek için birlikte işbirliği yapılması gibi etkinliklerin yapılması sağlanabilir.

Çokkültürlü eğitim modeli bu beş aşamayı kapsayacak şekilde sosyal bilimler, sanat dersleri ve sayısal dersler olmak üzere tüm derslerde uygulanabilir (NAME, 2023). Öğretmenler her öğrenciye değer verilen bir sınıf atmosferi oluşturabilir. Öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimlerini destekleyebilir ve onların adaletli ve saygılı bir şekilde topluma katılmalarını destekleyebilir.

Sonuç ve Tartışma

Çokkültürlülük, kültürlerin etkileşim halinde olmasını, diyalogun herkes tarafından benimsenmesini, kişisel hak ve özgürlüklerin korunmasını, ahlaki, politik, dini değerlerin önemsenmesini kısaca toplum olmayı önemseyen bir dünya görüşüdür (Kymlicka, 2015; Parekh, 2002). Çokkültürlülük farklı toplumların bir arada yaşamaya çalışırken edindikleri olumlu olumsuz tecrübelerle gelişmiş insan hakları hareketi olarak görülebilir. Bu felsefenin topluma yayılmasının sağlanması için eğitim ortamlarında bazı düzenlemeler

yapılmıştır. Bu düzenlemeler çokkültürlü eğitim anlayışını doğurmuş, öğretmen yeterlilikleri, öğretim programlarının düzenlenmesi, çokkültürlü öğretim modellerinin oluşması, ders programlarının bu modellere göre yapılandırılması gibi süreçlerin yeniden düşünülmesini gerekli kılmıştır (Gay, 2016; Polat & Kılıç, 2013). Çokkültürlü eğitim; her öğrencinin yüksek başarı elde etmesini, eşit eğitim fırsatına sahip olmasını, olumlu benlik geliştirmesini, farklılıkların kendine katkı sağladığını fark etmesini, toplumun bir parçası ve tamamlayıcısı olduğunu hissetmesini, sosyal adaleti korumasını, diyalog kültürüne sahip olmasını öncelemektedir. Öğrenci deneyimini öğrenme sürecinin merkezine almaktadır ve farklı düşünme biçimlerine hitap eden pedagojik yaklaşımları kullanmaktadır (Banks, 2004; Bennett, 1986; Nieke, 2021; Polat & Kılıç, 2013). Çokkültürlü eğitimi öğretimine uyarlamak isteyen öğretmenlerin düşünme şekline, öğrenme iklimine, öğretime ve değerlendirmeye etkisi olan bir eğitim bileşeni olduğunu kabul etmesi gerekir (Banks, 2004). Öğretmenlerin her öğrenciye eşit mesafede olması, her öğrencisini tanıması, her öğrencisini sevmesi, her öğrencisine adaletli erişim olanakları sağlaması, her öğrencisi için yüksek beklenti taşıması, her öğrencinin olumlu benlik geliştirmesini sağlaması beklenmektedir (Gay&Howard, 2000; Kennedy, 1997; NAME, 2003; Sinagatullin, 2003). Öğretmenlerin ders hazırlığı yaparken planlamanın her aşamasında, öğrenme- öğretim ve değerlendirme süreçlerinde her öğrenciye hitap ettiğinden emin olması ve her öğrenci için yüksek beklenti taşıdığını nasıl göstereceğini belirlemesi gerekir (NAME, 2023).

Çokkültürlü eğitim toplumda farklılıkların artması ile sıklıkla dile getirilen bir eğitim modeli ve felsefesi durumuna gelmiştir. Öğretmenin değişen koşullara ve şartlara uyan eğitim modellerini bilmesi, kendi sorunlarına cevap olabilecek yeni çalışmaları takip etmesi eğitimde verimliliği arttırmaktadır (Adıgüzel, 2016). Çokkültürlü eğitimin öğrencilere özgüven, saygı, diyalog, tartışma gibi beceriler kazandıracığı, okula aidiyet hissini arttıracığı, bilginin bağlamla verilmesi ile anlamlı öğrenmeler oluşturacağı, akademik başarıyı arttıracığı ve toplum olma bilinci kazandıracığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2011). Okul Değişkenlerinin eğitimde verimliliğe etkisi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2) , 45-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/dusbed/issue/22641/241875>
- Ağbaba, D. (2020). *Çokkültürlü toplumlarda mekân, kimlik ve aidiyet dinamikleri: Niğde örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Akcaoğlu, M.Ö. ve Arsal, Z. (2018). Çokkültürlü Yeterlik Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 261-270.
- Akıncı Çötök, N. (2010). *Çok kültürlülük, kültürlerarasılık ve entegrasyon tartışmaları bağlamında Alman eğitiminde Türk öğrenciler: Bremen örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Ardili, C. (2017). Multiculturalism from gender perspective. *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 1(2), 54-67 .
- Arıkan, S. (2008). *Çokkültürlü İngiltere'de bireysel ve sosyal çatışmalar: Zadie Smith'in white teeth ve Monica Ali'nin Brick Lane romanları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Ayaz, M. F. (2016). Çokkültürlülük algı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 463-471.
- Aydın, H. (2013). *Dünyada ve Türkiye'de çokkültürlü eğitim tartışmaları ve uygulamaları*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Babayiğit, B. (2022). *Çokkültürlü eğitime dayalı öğretim ilke ve yöntemleri dersinin çokkültürlü öğretmen yeterliklerine, evrensellik-farklılık yönelimine ve mesleğe yönelik tutuma etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Banks, J. A. (1993). Multicultural education: Historical development, dimensions, and practice. *Review of Research in Education*, 19, 3-49.
- Banks, J. A. (2004). *Handbook of research on multicultural education* (Vol. 2). C. A. M. Banks (Ed.). CA: Jossey-Bass.
- Banks, J. A., & Banks, C. A. M. (Eds.). (2019). *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley&Sons.
- Banting, K., & Kymlicka, W. (2013). Is there really a retreat from multiculturalism policies? New evidence from the multiculturalism policy index. *Comparative European Politics*, 11, 577-598.

- Barın, T. (2016). Farklılıkların bir arada yaşamasında liberal bir yaklaşım: Çokkültürlülük teorisi. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 57-88. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ybuhukuk/issue/24632/260609>
- Baş, F. C., & Yıldırım, A. F. (2021). *İmparatorluk döneminden postmodern döneme farklılıkların bir arada yaşama modeli olarak Osmanlı millet sistemi ve çokkültürlülük*. 6. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 1-2 Eylül, Kayseri.
- Başbay, A., & Kağnıcı, D. Y. (2011). Çokkültürlü yeterlik algıları ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 199-212. <https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/872/296>
- Başbay, A., & Bektaş, Y. (2010). Çokkültürlülük bağlamında öğretim ortamı ve öğretmen yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), <https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/6/843>
- Bennett, C. I. (1986). *Comprehensive multicultural education: Theory and practice*. Pearson.
- Demir, N. (2015). *Çokkültürlü eğitim programlarının tasarlanmasına ilişkin öğretim elemanı görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Doytcheva, M. (2013). *Çokkültürlülük*. İletişim Yayınları.
- Durmuş, A., Çetin, A., & Engin, C. (2024). *ID 14-Öğretmen Adaylarının Çok Kültürlü Eğitime Yönelik İhtiyaç Analizi: Öğretmen Eğitimi Programı için Çıkarımlar*. In XI. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi "Güncel Gelişmeler Doğrultusunda Eğitim Programları: Herkes İçin Eğitim" 11th International Congress On Curriculum & Instruction" Curricula In Line With Current Developments: Education For All (Vol. 15, No. 57, p. 15).
- Ertürk, S. (2013). *Eğitimde Program Geliştirme*. Edge Akademi.
- Gay, G. (2018). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice*. Teachers College Press.
- Gay, G., & Howard, T. C. (2000). Multicultural teacher education for the 21st century. *The Teacher Educator*, 36(1), 1-16.
- Höke, M. (2020). *Çokkültürlü toplumlarda yaşanan siyasal sorunlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Hramiak, A. (2014). Using a cultural lens to explore challenges and issues in culturally diverse schools for Teach First beginning teachers: Implications for future teacher training. *Professional Development in Education*, 40(1), 147-163.
- İdil Ekşi, A. (2020). *Özel okullardaki öğretmen görüşlerine göre çokkültürlü okul ve sınıf yönetimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi.
- Kanatlı Öztürk, F. (2018). *Çokkültürlü eğitim çerçevesinde hazırlanan etkinliklerle farklılıklara saygı değeri ve araştırma becerisi geliştirmeye yönelik bir eylem araştırması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Kennedy, M. M. (1997). *Defining an ideal teacher education program*. National Council for Accreditation of Teacher Education, https://www.researchgate.net/profile/Mary-Kennedy-18/publication/239494918_Defining_an_Ideal_Teacher_Education_Program1/links/597b5888458515687bda9880/Defining-an-Ideal-Teacher-Education-Program1.pdf
- Kivisto, P. (2012). We really are all multiculturalists now. *The Sociological Quarterly*, 53(1), 1-24.
- Kymlicka, W (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (2. Baskı) (Çev. A.Yılmaz). Ayrintı yayınları.
- Kymlicka, W., & Öztürk, F. (2013). Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 70(2).
- Ladson-Billings, G. (2004). New directions in multicultural education. *Handbook of Research on Multicultural Education*, 2, 50-65.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf

- Nielke, W. (2021). Interkulturelle Bildung. https://xn--smartwrts-02a.de/wp-content/uploads/2021/05/Nieke_Lernzettel.pdf
- Nohl, A. (2014). *Kültürlerarası pedagoji* (2. Baskı) (Çev. N.Somel). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Orhan, Ü. G., Albayrakoğlu, Ö., & Kuyumcu Vardar, A. (2023). Türkiye'de çokkültürlü eğitim alanında yapılan lisansüstü çalışmaların analizi. *Uluslararası Düzce Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 49-65.
- Özensel, E. (2013). Doğu toplumlarında ve Türkiye'de birlikte yaşama arayışı: Çokkültürlülük mü? Yoksa yeni bir model mi?. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 1-17.
- Özgan, A. (2018). *Amerikan çokkültürlülüğü açısından toplumsal güvenlik* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Polis Akademisi.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden Düşünmek* (1.Baskı) (Çev. B. Tanrıseven). Phoenix Yayınları.
- Polat, İ. (2013). *Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin çokkültürlü yeterlik algıları (Van ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Polat, İ., & Kılıç, E. (2013). Türkiye'de çokkültürlü eğitim ve çokkültürlü eğitimde öğretmen yeterlilikleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 352-372.
- Sağır, B. (2005). *Çokkültürlülük: Osmanlı Devleti ve Avrupa Birliği karşılaştırması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Sinagatullin, I. M. (2003). *Constructing Multicultural Education in a Diverse Society*, London: The Scarecrow Press, Inc.
- Slavin, R. E. (2013). *Eğitim Psikolojisi* (Çev. G. Yüksel). Nobel Yayıncılık.
- Sleeter, C., & Grant, C. (1987). An analysis of multicultural education in the United States. *Harvard Educational Review*, 57(4), 421-445.
- Şan, M. K. (2005). Farklılık ve çokkültürlülük siyasetleri üstüne bir deneme. *Milel ve Nihal*, 3(1-2), 69-117.
- The Multiculturalism Policy Index [MCP] (2023). Queens University. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies. <https://www.queensu.ca/mcp/>. (E.T.: 21.02.2023).
- The National Association for Multicultural Education [NAME] (2023). Definitions of Multicultural Education. https://www.nameorg.org/definitions_of_multicultural_e.php. (E.T.: 21.02.2023).
- Tirab, T. A. (2016). *Çokkültürlü toplumlarda güvenlik: Sudan örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Polis Akademisi.
- Toraman, Ç., Acar, F., and Aydın, H. (2015). Primary school teachers' attitudes and knowledge levels on democracy and multicultural education: A scale development study. *Review of Research and Social Intervention*, 49, 41-58,
- UNESCO (1982). Mexico City Declaration on Cultural Policies. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000050419>
- Yanık, C. (2011). Birlikte yaşama yolları: Liberalizm ve çokkültürlülük. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-95.
- Yazıcı, S., Başol, G., & Toprak, G. (2009). Öğretmenlerin çokkültürlü eğitim tutumları: Bir güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(37), 229-242.